

Regional Årlig Uppföljning av miljömålen 2024 - Sammanfattning av miljömålet Giftfri miljö

Sammanfattning

Många länsstyrelser jobbar med kartläggning, inventering och verifierande provtagning inom ramen för regeringsuppdragen RUPFO (PFAS) och några nämner SESAM (förorenade sediment). Ökande halter av kvicksilver i fisk har uppmärksammats, även i andra länder, vilket tyder på att storskaliga förändringar ligger bakom de trender vi ser.

Kommuner arbetar aktivt med kemikaliebegränsning i upphandling, arbete med giftfri förskola och tillsyn på tatuerare. Samarbeten med Försvarmakten med flera om försenade skyddsåtgärder gör att PFAS fortsätter att läcka ut i vattendragen.

Antalet lantbrukare som söker stöd för ekologisk produktion minskar liksom konsumtionen av ekologiskt certifierade varor.

Åtgärdsarbete för Giftfri miljö

Åtgärder på regional nivå – myndigheter som är gemensamma för många län

Handlingsplaner, utredningar och saneringar vid förorenade områden enligt framtagna prioriteringslistor. Åtgärder görs i flera län för att få kommunerna att ta på sig fler saneringar. Utredningar och åtgärder på objekt där ansvarig saknas är helt beroende av det anslag som Naturvårdsverket förvaltar och som länsstyrelser kan söka bidrag från.

Länsstyrelserna och kommuner analyserar förekomst av växtskyddsmedel, metaller och särskilt farliga ämnen. Länsstyrelserna arbetar med kartläggning, inventering och verifierande provtagning inom ramen för regeringsuppdragen RUPFO (PFAS) och SESAM (förorenade sediment). RUPFO finansieras av Naturvårdsverket och syftar, för Länsstyrelsens del, till att genom kartläggning bidra till en bättre helhetsbild av PFAS-förorenade områden i respektive län.

Inom projektet Greppa Näringen genomförs genomför såväl enskilda rådgivningar som kurser om säkert växtskydd och vattenkvalitet, samt behörighetsutbildningar för användning av växtskyddsmedel. Lst Kalmar län påpekar dock att bara 3 procent av de rådgivningar som gjorts inom projektet är rådgivning kopplat till säkert växtskydd. Denna fråga prioriterats inte av lantbrukare och rådgivningsföretag.

Åtgärder på regional nivå – myndigheter, ett urval och kraftigt nedkortade

Upphandling

- I Kalmar län, samt i flera andra län och kommuner, arbetar flertalet kommuner samt Region Kalmar län med hållbarhetskrav i upphandling för att minska kemikalieanvändningen.

Kartläggning, provtagning

- Länsstyrelsen Östergötland har under 2024 deltagit i projektet "Utredning av förorenade sedimentområden i Vättern". Projektet pågår mellan 2022–2024 och kommer att ge underlag för identifiering av föroreningskällor och riskklassning för att kunna sätta in rätt åtgärder på rätt plats och minska spridningen av miljögifter.
- Länsstyrelsen Östergötland deltar under perioden 2024–2027 i EU-projektet WaterShed Safety Plan (WSSP) tillsammans med partners från Finland, Estland och Lettland. Projektet syftar till att förbättra vattenkvaliteten i Östersjön. Genom pilotstudier och modellering vill aktörerna i projektet skaffa verktyg för att identifiera riskområden och välja effektiva åtgärdsmetoder för att hantera diffusa föroreningar. Projektet finansieras av EU:s Interreg Central Baltic-program.

Övriga åtgärder

- Genom investeringsstödet Klimatklivet har ett flerårigt projekt finansierats för att klimatsmart hantera avloppsslam i Stockholm. Åtgärden syftar till att, genom pyrolys, producera biokol som kan användas som jordförbättringsmedel. Att behandla avloppsslam med pyrolys har positiva effekter på miljömålet giftfri miljö genom att pyrolys-behandlingen eliminerar slammets innehåll av bakterier och virus, tar hand om vissa organiska föroreningar, samt mikroplaster och tungmetaller som kadmium och kvicksilver. Åtgärden bidrar dessutom med utsläppsminskningar av växthusgaser med totalt upp till nästan 9 miljoner koldioxidekvivalenter årligen.

Åtgärder på kommunal nivå och inom regioner

- Halmstads kommun har genomfört ett förvaltningsövergripande arbete kring konstgjorda markmaterial på lek- och aktivitetsytor. Resultatet blev ett internt handläggarstöd som syftar till att minimera användandet av konstgjorda markmaterial samt säkerställandet av försiktighetsåtgärder där materialen ändå behövs. Målet är att minska spridning och exponering av mikroplaster och farliga kemikalier förknippade med dessa.

- Ett nytt butikskoncept för hållbar konsumtion är på väg att starta i Kramfors kommun genom en bred samverkan med en mångfald av olika aktörer. Det blir en arena för hållbar konsumtion med försäljning av hållbara, återbrukade, ekologiska och cirkulära produkter och en yta för workshops, kreativt skapande och för att kunna laga kläder och prylar.
- Östersunds kommun samordnar samarbetet med Försvarsmakten och flera andra aktörer om PFAS från brandövningarna på Frösön. De tillfälliga skyddsåtgärder som skulle utföras 2024 har försenats, bland annat på grund av mindre resurser till Försvarsmakten och Försvarsinspektören för hälsa och miljö (FIHM). Effekten blir att spridningen av PFAS till Storsjön, som är en dricksvattentäkt, fortsätter och att ämnena ackumuleras ännu mer.
- Under 2024 startade Storumans kommun upp ett separat reningsverk som tar bort läkemedelsrester. Naturvårdsverket har beviljat pengar till att bygga elva reningsverk i Sverige varav ett är i Storuman.
- Västra Götalandsregionen arbetar i samråd med andra aktörer för att öka miljöbevakningen av läkemedelsföroreningar i länets vattendrag och åtgärda utsläppskällor genom rening och förebyggande insatser. Flera av länets kommunala reningsverk planerar ytterligare reningssteg för att minska utsläpp av läkemedel. Sommaren 2024 provtog Vänerens vattenvårdsförbund ett läkemedelspaket i Vänern. Detta som följd av att man såg en peak av hormonstörande ämnen under en provtagning av hormoner som skedde i Vänern förra sommaren. Regionen arbetar också med att minska förskrivning av miljöbelastande läkemedel.
- Under 2024 och 2025 kartlägger Västra Götalandsregionen i samarbete med Centrum för antibiotikaresistensforskning (CARE) läkemedelsutsläpp i avloppsvattnet på sex sjukhus i regionen. Analyserna av vattenproverna fokuserar på antibiotikaresistens.

Åtgärder inom näringslivet

- Under 2024 invigdes Mälarenergis bergrum i Västerås. Bergrummet, som tidigare var ett oljelager och är 300 000 kubikmeter stort, ska i framtiden kunna användas för att lagra överskottsvärme från kraftvärmeverket, som sedan kan användas vid behov under kallare perioder. Projektet har tilldelats 15 miljoner kronor i bidrag från Klimatklivet. Saneringen av oljan pågick under 2022 och 2023.
- En anläggning för materialåtervinning av fordonsdäck håller på att byggas i Uddevalla. Svensk däckåtervinning kommer att leverera råmaterial till anläggningen, vilken finansieras av Antin Infrastructure Partners och Scandinavian Enviro Systems.

Övriga åtgärder

- Hjälmarens vattenvårdsförbund har undersökt PFAS i signalkräfta och fisk i Hjälmaren och Mälaren. Ett hundratal fiskar och 75 kräftor har analyserats för att

ta reda på förekomsten av PFAS i signalkräfta och fiskarter som nyttjas till humankonsumtion. Resultatet visar att halten låg tydligt under gränsvärdet för saluföring. Undersökningen har finansierats med stöd av EU - projektet LIFE IP Rich Waters.

Tillstånd och målbedömning för Giftfri miljö

Kemikalieinspektionen, KEMI, bedömde i FU 22 att målet är nära att nås samt att utvecklingen i miljön är neutral. Inget län har ändrat bedömningen sedan 2023. Dalarna, Jönköpings län, Stockholms län och Södermanlands län bedömer att utvecklingen är negativ. Halland, Kalmar, Kronoberg, Norrbotten, Västmanland, Västra Götaland och Östergötland gör samma bedömning av trenden (neutral, 7 län). 10 län bedömer att trenden är oklar (Blekinge, Gotland, Gävleborg, Jämtland, Skåne, Uppsala, Värmland, Västerbotten, Västernorrland och Örebro). Inget län bedömer att trenden är positiv.

Några viktiga medskick

Värmlands län: Det ställs stora krav på kommunerna att genom tillsynen kontrollera hantering av massor och avfall. De senaste åren har den organiserade brottsligheten ökat inom området, speciellt inom anläggningsbranschen. Kommunerna behöver få mer resurser för att kunna jobba mer med avfallsbrottslighet och på så sätt motverka att förorenade massor och annat avfall sprids i miljön.

För användning av bekämpningsmedel inom jord- och trädgårdsbruket finns det ingen rättvisande statistik från statistiska centralbyrån, då flera bekämpningsmedelsintensiva produktioner inte ingår i det statistiska underlaget. Det gör att det inte är möjligt att se förändringar i användandet av bekämpningsmedel i länet över tid.

Ekologisk produktion står till stor del för ett robust och cirkulärt produktionssystem där varken bekämpningsmedel eller konstgödsel är tillåtet. Produktionen och bruket av konstgödsel utgör en betydande andel av utsläpp av växthusgaser inom jordbruket och användningen av konstgödsel ökar totalt i Sverige. I Skåne minskar för närvarande antalet lantbrukare som söker stöd för ekologisk produktion, och försäljningen av växtskyddsmedel ökar. Dessutom ökar andelen höstsådda grödor, vilket leder till besprutning mot ogräs under hösten, vilket ger större risk för utlakning av växtskyddsmedel. I analyser av grundvatten som genomförts sedan 2021 noteras också växtskyddsmedel och deras metaboliter i förhöjda halter, vilket indikerar att utvecklingen rör sig åt fel håll. Då inga mätningar av läckage av växtskyddsmedel till vattendrag och grundvatten anpassade till vår produktion görs i Kalmar län så har vi ingen bild över hur läget är.

Länsstyrelsen i Norrbotten har undersökt halterna av kvicksilver i gädda i ett tjugotal sjöar i Norrbottens län. De konstaterar att vid jämförelse med äldre undersökningar visar det sig att halterna var höga på 1980-talet, lägre på 1990-talet, som följd av utsläppsminskningar, och nu är det generellt högre halter igen. Ökande halter av

kvicksilver i fisk har uppmärksammats även i andra länder, vilket tyder på att det är storskaliga förändringar som ligger bakom de trenderna vi ser. Det kan finnas flera orsaker till ökningen och det är oklart vad den beror på.

De närmsta åren, med start år 2024, genomförs stora inventeringar med avseende på PFAS och sediment, vilket innebär att fler ”nya” förorenade områden kan komma att upptäckas. Dessutom har regeringen aviserat att det statliga anslaget för efterbehandling av förorenade områden kommer minska med en tredjedel fr.o.m. år 2026. Det gör att konkurrensen om de statliga medlen kommer att öka framöver. För att klara målet till 2050 måste den nuvarande åtgärdstakten för Länsstyrelsen Västra Götaland samt länets kommuner dubblas för riskklass 1 och fyrdubblas för riskklass 2.

Behov av nya eller förändrade styrmedel eller nationella insatser

- Budgeten för den regionala miljöövervakningen har minskat kraftigt under 2023 och 2024. Omfattningen av Länsstyrelsen Östergötlands miljöövervakning av miljögifter har under tidigare år utökats med tillfälliga medel från Havs- och vattenmyndigheten. Denna typ av styrmedel bör göras permanent för att kunna generera de dataunderlag som krävs för vattenförvaltningsarbete och bedömning av miljötillståndet i länet.
- Betydligt mer statliga medel måste avsättas till Försvarsmaktens och Försvarsinspektörens för hälsa och miljö (FIHM) arbete med att utreda och åtgärda Försvarsmaktens PFAS-förorenade områden som är bland de allvarligaste i Sverige. Spridningen måste förhindras snarast möjligt för att minska risken att vattentäkter och ekosystem blir påverkade nu eller på sikt.
- Ett förfarande med ”säkerheter” vid start inom flera miljöfarliga branscher skulle kunna bidra till en minskad risk för miljöpåverkan om verksamheter går i konkurs eller avslutas.
- Tillgången till miljögiftsdata måste säkras. Det görs många mätningar med resultat som inte finns tillgängliga annat än i rapportform. Data från verksamhetsutövares recipientkontroll, utsläppsdata, mätningar inom förorenade områden, undersökningar i miljötillståndsansökningar mm måste bli tillgängliga för tillsyn och miljömålsuppföljning såväl som påverkansanalys inom exempelvis vattenförvaltning, som skulle bli mycket effektivare om det fanns krav på att rapportera in alla typer av insamlade data till nationella datavärddar.
- Det behövs mer information till hushållen om hur kemikalieanvändningen kan minska. Kommunerna kan vara en möjlig aktör för att sprida information från till exempel Kemikalieinspektionen.